

A. 1756.

~~1713~~
~~1718~~

A 1756.

D. 301

Estes Mõõnili laste

Selphi

Mõõnili

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiiviraamatukogu

23187

N° 313.

Awalik kiri

H. v. Samsoni herrale

Aleksandri kooli pärast.

I.

H. v. Samsoni herra on mulle awaliku kirja Eesti Postimehes 1877 Nr. 7 kirjutanud ja ma tänan teda selle waewa eest. Aleksandri-kooli sõbrad saawad tema kirjast südamest rõõmustama, sest nüüd saab ommeti igamees tähtsa mehe suust kuulda, mispärast mitmelt poolt Aleksandri-koolile kangeste wasta pannakse. Waieldaw asi selgib sellega. Ühtlasi näeme, kuda wiisi Aleksandri-koolile wasta waieldakse. On wastaliste kunst ja kuulid awalikuks saanud, siis wõime ka julguste ja jõudjaste wasta hakata. Mis tõsi, see tõuseb, mis wale, waub, ja kool wõib oma wõidu lipu waremine koju kanda ja rahulikult töösse hakata. Seepärast — prikskete platsi!

Mõnda kui lugijad mälestavad, kirjutasin mina enne Jõulu 1876 Eesti Postimehes Nr. 51. lühikese kirja Aleksandri-kooli sõbradele ja palusin Jõulu kingitusi selle koolile. Kingitusi on ka Januari kuul mitmelt poolt pääkomitee kätte tulnud ja leiab lugija kviitungi nende üle Eesti Postimehes Nr. 3. Pääkomitee tänab kõiki andjaid südamest, aga iseäranis G. Goldmanni herrat Tartus, kes üksina 100 rbl. kiikis. Aga ka wastalised oli minu kiri liikuma pannud. Nad hakkasivad ei küll mitte kingitusi, waid kirju saksa keele seitungitesse saatma. Esimese leiame „Uues Tartu seitungis“ Nr. 1 selle allkirjaga: „Ein Unparteiischer,“ s. o. üks otsekohene, erapooletu, kes kummalegi poole ei hoia, — teise seshamas seitungis Nr. 6, Sangaste õpetaja Th. Hesse kirjutatud. Mõlematele wastasin mina „Uues Tartu seitungis“ Nr. 8. Selle pääle on nüüd H. v. Samsoni herra mulle awaliku kirja kirjutanud ühtlasi saksa keeli „Uues Tartu seitungis“ Nr. 38 ja eestikeeli „Eesti Postimehes“ Nr. 7. Pääle selle on weel mõnda saksa keele seitungites Aleksandri-koolist trükki pandud, aga siin wastame H. v. Samsoni herrale.

H. v. Samsoni herra ütleb, et mina ülemal nimetatud „otsekohest ehk erapooletumat“ meest „mõrudal ja karedal kombel sest õigusest lahti mõistnud, Aleksandri-kooli asjust rääkida.“ Minu wastus temale olewat „niisama ülekohutune kui wali.“ Ülekohus on kuri asi ja peab igal ajal

walge ette toodama, et ta walgusest nuheldud saaks. Mis on siis minu ülekohus? Tehku lu-gija ise otjust, kui ta kuuleb, mis „era pooletu“ kirjutas ja mis mina temale wastasin.

Erapooletu kirjutas „Uues Tartu seitungis“ Nr. 1 seda wiisi: „Aleksandri = kooli pääkomitee president, õpe-taja J. Hurt, paneb mõjurikka sakstele meie maal süüdi pääle, et nemad waenulised ja was-talised Aleksandri = koolile olla: nemad püüda seda ettevõtmist tühjaks teha. Meie täades pole sel kaebdusel mitte põhja. Palju haritud inimesi wõtawad salgamata sest rahwalikust asutusest osa. Küll on see tõsi, et kõik mitte temast nii kõrgeste waimustatud ei ole, kui päris asutajad ise, — meil on ju ka tõsi tähtsaid ja weel palju täht-samaid töid teha Gestirahwa waimu elu ja aja-liku elu edenemiseks, ja selle pääle mõeldes wõiwad meie haritud inimesed küll kahtlased olla, kas Gestirahwa õnn iseäranis Aleksandri = koolist wälja tuleb, nõnda kui mõned selle kooli asutajad omas ühepoolses püüdmises näitawad arwawat. Kui siiski nimetatud koolil tõe poolest hulk wastalisi sakste seas on, siis on, osastki, asutajad ise senna süüdlased. Nemad ei ole haritud inimestele mitte täielikult täada annud, mis selle kooliga tahetakse, ja on sellega nagu ukse awanud, kust mitmesu-gused kirjud etsi läinud arwamised wälja tulewad. Sedamööda kuuleme meie ühel poolt, Aleksandri = kool pidawat üks eesti gymnasium saama,

tõiselt poolt jälle: üks eesti kreiskool. Peaks esimest püütama, siis oleks n'agu iseenesest mõista, et suurem hulk mõistlikkusi selle kooli wasta peawad olema: meie küsime õigusega, kust wõiwad koolmeistrid ja õpetusraamatud niisugusele eesti gymnasiumile tulla ja mis peab edespidi neist poistest saama, kes see tulewiku gymnasiumi läbi käinud. Ehk on wähest ka üks eesti uniuersiteet loota? Peaks aga kreiskooli püütama, siis saab suurem hulk mõistlikkusi selle kooli poole olema: koolile oleks siis üks sündis ja täieste kättesaadaw siht ette seatud. Asja enese kasuks paneme sellepärast siin õpetaja herra J. Hurdale see küsimuse ette: Mis on Aleksandri-kooli tahtmine ja püüdmine? Pääle selle näitab see kõigipidi tarwilisem olewat, et selgeste tõik põhjad ette panna, mispärast koolile wasta waieldakse, kui et üleüldse kaebusi tõstetakse, mis ennast laiemalt arutada ei lase." „Üks erapooletu.“

Sellepääle wastasin mina „Uues Tartu seitungis“ Nr. 8 nõnda:

„Uue Tartu seitungi“ selle aasta esimeses numbris paneb üks „erapooletu“ herra cesti Aleksandri-kooli asutajatele seda süüdi pääle, „nemad ei olewat haritud inimestele mitte täielikult tääda annud, mis selle kooliga tahetakse, ja olewat sellega ise nagu ukse awanud, kust mitmesugused kirjud ekki läinud arwamised wälja tulewat.“ Asja kasuks paneb siis seesama herra mulle see küsimuse ette: „Mis on Aleksandri-kooli tahtmine ja püüdmine?“

„See küsimuse pääle on, wastan mina „erapooletumale“ herrale, juba ammu kostetud ja nimelt täielikult ja tõstetud süüdi pannakse asutajatele koguni asjata pääle. Ma pean arwama, et „erapooletu“ herra, kas üks wäljasmaaline on, kes hilja aja cest meie maale tulnud, ehk üks mees, kes jenni cesti Aleksandri-kooli tähelegi ei ole pannud. On aga asi nii, siis pole temal praegu mitte tundmist (qualificirt), asiast jekka kõnelda. Tahab keegi ühes riiasjas ei kummallegi poole hoides otsust teha, siis peab tema riualust asja, niisamuti mis asja poole üteldakse ehk temale wasta pannakse, terawaste tundma. Mis Aleksandri-kooli tahtmine ja püüdmine on, seda on asutajad aastal 1871 kahes kirjakeses trükki pannud: Tõine on eestikeeli selle päälkirjaga „Cesti Aleksandri-kool. Üks tähtis kuulutus ja palwe kõige Cestirahwale. Tartus, 1871. Trükitud H. Laakmann'i juures. 24 lehekülge. 8°“ — tõine on saksa keeli, „Die estnische Alexanderschule. Ein Bericht und Aufruf an alle Freunde des estnischen Volkes. Dorpat. Druck von C. Matthesen. 1871. 17 Seiten in 8°.“ Need kirjakesed saiwad sadade kaupja igale poole meie maal wälja läkitatud ja oliwad pääle selle enne seda weel kahes seitungis sõnast sõnasse ära trükitud, eestikeeli „Cesti Postimehes“ ja saksa keeli „Uues Tartu seitungis,“ ja selle läbi inimestele tõeste laialt lugeda saanud. Üks aasta pärast seda, aastal 1872, kirjutasin mina eestikeeli oma

esimese aruande tööst Aleksandri = kooli kasuks ja panin tema trüffi, esiteks „Eesti Postimehes,“ siis weel ühes iseäranis kirjakeses: „Esimene aruanne tööst Aleksandri = kooli kasuks. Viis: Mis Aleksandri = koolile wasta pannakse ja mis selle pääle kosta. Tartus, 1872. Trükitud H. Laakmann'i juures. 74 lehekülge.“ Seesinane kirjake on mõlematele, mis enne nimetasime, täiendamiseks pakkalt ja laialt ja seletab selgeste ära, mis Eestlased Aleksandri = kooliga tahawad. Kudas wõib siis nüüd seda süüdi pääle panna, asutajad ei olewat haritud inimestele mitte täielikult täada annud, mis Aleksandri = kooliga tahetakse, nemad olewat ise nagu ukse awanud, kust mitmesugused kirjud ekki läinud arwamised wälja tulewad. Ehk on see wähest haritud inimeste auu wasta, eestikeele kirjakesi lugeda ja säält tarwilist täadust otsida? Mina ei usu mitte, et see „erapooletuma“ herra arwamine on, waid tema saab palju enneminne minuga ütlemä: Kes olekute ja püüdmiste üle Eestirahwa seas õiget ja selget aru ja otsust kätte tahab saada, se peab eestikeele seitungid ja kirjakesi lugema. See nõudmine on nagu iseenesest ära mõista. Aga see lord wõime ka see nõudmise tagasi jätta, sest ka neile, kes eestikeelt ei oska, on „Uue Tartu seitungi“ ja ülewal nimeetatud saksa keeli kirjakese läbi wõimalikuks tehtud, täieste täada saada, mis Aleksandri = kooli tahtmine ja püüdmine on. Ses saksa keeli kirjakeses loeme esimese lehekülje pääl sõnast sõnasse nõnda:

„Mütataw Aleksandri-kool tahab nelja klassiline ja üleüldse ühe hää kreiskooli ehk kestmise linna kooli wääriline olla. Tema tahab õpetust jäält edasi ajada, kus praegused kihelkonna-koolid seda lõpetawad. Õpetuse asjad saawad olema: usu-õpetus; eestikeel; saksa- ja wenekeel; geograhwia, sündinud asjad, looduse õpetus, iseäranis selle tähelepanemisega, mis kodumaal leida; wiisika, rehkendamine, geometria, sehkendamine; juhatus maa-mõõtmisele, põlluharimisele, aiapidamisele ja õigele majapidamisele; laulmine ja muusika. Peaks edespäi kooli nõu kandma, siis soowitakse koolile iseäralist õpetuse osakonda, kus rahwa koolmeistrid nende õpetamise ameti pääle ette walmistatakse. Kõik õpetamine Aleksandri-koolis saab eestikeeli olema, aga saksa- ja wenekeele tarbeks saawad iseäralised tunnid ja harjutused seatud.“ Enam sest raamatutesest siia wälja kirjutada, ei kanna ruum, ei ole ka mitte tarwis. Lugija näeb, Aleksandri-koolist peab üks hää kreiskool maal elawale rahwale saama. Eesti gymnasiumi, niisamuti eesti uniwersiteeti asutada ei ole wõimalik ega tarwis ja ei ole ka Aleksandri-kooli asutajad ialegi niisugusid koolisid oma plaani sisse üles wõtnud ja ei ole niisugustest ka kuski Aleksandri-kooli kirjades ja raamatutes kõnet. Minu esimeses aruandes lehekülg 54 ja 55 nõutakse ja nimetatakse nimelt kolm jagu koolisid maal elawale rahwale ja seletatakse nende tarbeksminemine ära, need on: walla-koolid, kihelkonna-koolid ja

maakonna-koolid (maa-kreiskoolid). Kaks esimest jagu on juba olemas, aga kolmas jagu tuleb veel muretseda ja nimelt, nõnda kui praegu nimetatud kirjjas iseäranis tähendatakse, igale maakonnale (kreisile) üks. Aleksandri-kool olgu esimene. Gümnaasiumid ja üks uniwersiteet on tühjad jutud, mis Aleksandri-kooli asutajate pääle on tõstetud. Ma rõõmustan sest ja on see Aleksandri-kooli asutajatele nende õiguse tunnistuseks, et „erapooletu“ herra Aleksandri-kooli asutamist cesti kreiskooli arwulijelt kogoni hääks kiidab ja selle kohta ütleb: „koolile oleks siis üks sündis ja täieste kättesaadaw siht ette seatud.“ See on karwa päält ka Aleksandri-kooli asutajate arwamine ja need asutajad kahitsewad üksi seda, et „erapooletu“ herra mitte ju waremine wäljaantud kirjadest kostust ei ole otsinud, mis Aleksandri-kooli tahtmine ja püüdmine. Temal ja meil oleks siis praegune arutamine wõinud kõrwale jääda. „Erapooletu“ herra ütleb edasi, et kui Aleksandri-koolist kreiskool saab, siis „saab suurem hulk mõistlikkusi selle kooli poole olema.“ See pole senni mitte tõeks läinud. „Mõjurikkad sakjad meie maal“, ja neid arwan mina ühtlasi nende „mõistlikkude“ selka, kellest „erapooletu“ herra kõneleb, need on, nii kaugale kui minu tähelepanemine ulatab ja see ulatab täädaandmiste läbi Aleksandri-kooli sõbrade poolt hästegi kaugale, suuremat jagu kõik kooli wasta, nemad on temale otsekohe „waenulised“ ja „wastulised“ ja püüawad seda

tõiste ametiwendade põhjad ette paneks, mispärast „kõik see ettevõtmine asjata, võimata ehk kahjulik on“ . . . . . Et mina ja muud Aleksandri-kooli sõbrad „iseäranis sest koolist Gestrakowa õnne“ oodavad, nõnda kui „erapooletu“ herra tähendab, seda ei ole meie ei kuski ega kunagi ütelnud ja on see tähendamine „erapooletuma“ herra poolt paljalt tuumata tera vääriline vaidlemise korral. . . . .“

„Vihata ja waenuta

J. Surt,

Drepää õpetaja.

See on sõnast sõnasse minu kiri, mis ma „erapooletumale“ herrale kirjutasin. Ütelgu nüüd üks meelemõistja inimene: kus on minu „karedus“ ja „mõrudus“, kus minu „ülekohus“ ja „waljus“, kus minu „noomimine“ ja „pahandamine“. Ma olen koguni rahulikult ja asjalikult kirjutanud. Tehku lugija ise otsust. Aga H. v. Samsoni herral enesel küll on pahameel, see paistab tema kirjast igapidi selgeste wälja, ja ma arwan ka täädwat, kust see pahameel tuleb. Nagu hele ilma kell kuulutab, pole see „erapooletu“ herra muu keegi, kui H. v. Samsoni herra ise. Sellepärast tema ka seda „erapooletumat“ herrat nii soovaste oma tiibade alla wõtab. Et mina omas wastuses selgeste ära olen näidanud, kudas Aleksandri-kooli asutajad täielikult tääda annud, awalikult saksa keeli ja eestikeeli, mis Aleksandri-kooliga

tahetakse, siis on tema süüpanemine kooli asutajatele sellega tühjaks läinud ja tema ise süüdlaseks jäänud, sest et asjata kaebdust tõstab. Niisamati on ka „erapooletuma“ kirja lõpetus, kus tahetakse, et kooli sõbrad peaksid enne ennemine wastupanemise punktid ette tooma kui wastupanemise üle kaebama, üsna nurja läinud. Toogu wastalised ise omad punktid ette, meie oodame neid mitu aega pitki filmi. Kudas võin mina, kes ma südamest kooli poole olen, ühtlasi koolile pihta anda, ja kui ma oma „südame sooja armastusele“ — need on erapooletuma sõnad minu kohta — ka jahutamiseks kümme koormat jääd pääle weaksin, ma ei võiks wastupanemise punktisid iale nii täielikult ja teravast kirja panna kui wastalised ise. „Erapooletu“ on ka sest tükist jälle järelemõtlemata kirjutatud ja et tema kiri nii esiotsast ja tagaotsast langeb, siis on pahameel kahekorraline. Mis H. v. Samsoni herra minuga Prantsuskeeli on kõnelnud, on ta seekord enesele ütelnud: „Vous vous fachez, donc vous avez tort“ — „Teie saate pahaseks, et Teil õigus ei ole.“

II.

Aga veel puudulisem, üsna metsa läinud, on H. v. Samsoni herra „avalik kiri“.

H. v. Samsoni herra ütleb, „mina panewat oma Aleksandri-kooli kirju tähtsamaks, kui nad

iseenesest on." Minu sõnust „paistwat ka see mõte ette, nagu peaks kange laituse alla jääma, kellel need samad kirjad alles hoopis tundmata on." Selle pääle kostan: Mis minu sõnust „ette pais- tab“, wõib igamees ise ära kaaluda. Minu kiri on ülemal pool lugeda. Minul ei ole uneski meele tulnud, neid laita, kell minu Aleksandri- kooli kirjad tundmata. Kes Aleksandri-koolist mööda läib, paremat ehk pahemat kät, puutu- mata ja osawõtmata, sell 'pole ka sugugi tarwis, minu Aleksandri-kooli kirju lugeda. Sest suuremat tähendust neil kirjadel ei ole, kui et nad Alek- sandri-koolist seletust annawad. Aga kes Alek- sandri-koolist midagi seitungi sekka tahab rääkida, poole ehk wasta, see peab neid lugema ja tundma, sest nemad on awalik aruanne ja seletus sest koo- list, nimelt panewad asutajad omad mõtted ja püüdmised sääl kõikidele ette. Kes kohtumõistja tahab olla, peab aktiisid tundma. Kui siis „era- pooletu“ herra üles tõuseb ja Aleksandri-kooli aju- tajatele süüdi pääle paneb ja tema ei tunne aktiisid mitte, siis on tema tõeste laituse wäärt. Ma ei wõi jenna midagi parata. Ehk misjugusel tõisel kombel pidiwad kooli asutajad oma plaani ja püüd- mise tääda andma? Pidiwad nad ehk mõne kasaka mõisast mõisa ja wallast walda saatma ja suu- sõnaga seletada lastma? See oleks jo Noa ajane nõudmine. Meie tee wõis ainult kirja tee olla ja seda teed on kooli kuulutus igale poole meie maale käinud. Ajutajad on täieste teinud, mis

nende kohus ja tarwis. Vous avez tort, monsieur! Teil ei ole õigus, auus herra!

H. v. Samsoni herra ütleb edasi: Minu Aleksandri-kooli kirjad ei olewat suuremat mõjunud, raha sissetulemine olewat puuduline. Sest olewat siis awalik, et see ettevõtmine rahwa suurema hulga filmaringist kõrwale läinud ja ei wõiwat meie osawõtmist nõuda. Selle pääle wastan mina: Minu kirjad ei ole mitte mõjumata jäänud ja raha sissetulemisega pole lugu sugugi nii halb, kui H. v. Samsoni herra hää meelega soowiks. Meie korjame paljas 5 aastat ja 3 kuud ja oleme siiski 23,233 rubla kokku saanud. See on hää jagu raha ja sellega wõime midagi teha. Arwame siis juure weel, et meie 3625 rbl. eest koolile maja ja krundi oleme ostnud, mis oma 20 – 30,000 rubla wäärt on, siis ei ole meil sugugi asja, meelt ära heita, waid wõime julgeste tööd edasi teha. Küll on see tõsi, meie sissetulemine peaks weel suurem olema. Mitmel ja mitmel pool on meie hüüdmine tõeste nagu wesi hane selga olnud. Ma ei ole seda eene salanud, ei salga ka nüüd. Suurema hulga inimeste filmaring ei ulata weel meie koolini. Aga kas wõib siis ju sellepärast ütelda, et Aleksandri-kool iseenesest midagi wäärt ei ole, et temast ei maksja osa wõtta? Selle arwamisega lähäte, auus herra, täieste luhta. Suurem hull inimesi on igal ajal tuim ja külm olnud ja neid peab hääle tööle äratatud ja juhutatud saama. Mitmel ja mitmel pool on rahwas weel niigi

wisa, et nad ka oma walla ja kihelkonna koolidest ei hooli ega nende eest muretse da ei taha. Sääduse sundusega saab nii palju kätte, kui hädaste tarwis. Peame siis sellepärast walla ehk kihelkonna koolid hukka panema? Ei mitte! Ei mitte! Ehk mis oleks missiooni tööst saanud, kui inimeste suurema hulga tuimusest selle asjale otsus oleks tehtud? Dts oleks pidand temale tulema. Olgu sest suuremast ja kõrgemast asjast tähendamine meie Aleksandri-kooli pääle. Mitmepooline tuimus ei mõista meie kooli weel sugugi hukka. Kelle nägemine lühikene, selle filmaring peab laiendatud saama, et ta ka Aleksandri-koolist üle käib. See on kooli sõbrade töö. Mitmepooline tuimus ja wastaliste waen kihutagu, ei mitte tööd metsa wiskama, waid teda südimaste tegema. Nii peab tõsine lugu olema iga ausat ja mehist tööd tehes. Kes tõsiti teeb, ärgu püüdku mehe nime ega lootku omast tööst wilja lõigata. Teil, auus herra, puudub jälle õigus! Vous avez tort, monsieur!

Alga H. v. Samsoni herra ei arwa ju Aleksandri-kooli asja mitte ausaks. Iseenesest olewat tema plaan küll „hää nõu pärast ülesse wõetud,“ aga tema olewat „kõrwale ekfinud“. „Sest asutusest ei wõiwat muud midagi saada, kui aga suurustuse ja kõrgistuse põld, mis meite maale mitte õnnistuseks waid õnnetuseks pidawat tulema.“ H. v. Samsoni herra arwab Gestirahwale seda otša „terwise, tuuma ja mõistuse täheks“, kui tema Aleksandri-koolist oja ei wõta. „Mina

arwan õige tõemelele," ütleb tema, „et meite maa Gestirahwa eluterwis ja elujõud hakkab ilmuma, kui nüüd Aleksandri-kooli sõbrade aru õige hästi kahaneb ja tema wastaliste aru õige hästi kasvab.“ Waat see on selge kõne ja selle awaliku südametunnisuse eest oleme H. v. Samsoni herrale tänu wõlgu. See kinnitab mind jälle, et mull täis õigus oli ütelda, „suured safsad wihtawad Aleksandri-kooli.“ Oleks see, mis auus härra ütleb, tõsi, siis oleks ta wihtamise wäärt ja mina wihtaksin teda ka. Umbrohust ei wõi kellelgi hää ega hale meel olla. Aga kahju, tõel on nende sõnadega niisama wähe tegemist kui walgel mustaga. Katsume järele!

Mis ja kellele paneb H. v. Samsoni herra süüdi? Ei mitte koolile iseenesest, waid tema asutajatele, nimelt minule ja abikomiteede liikmetele. On asi nii, siis peame küsima: Mis Teie siis, auus herra, koolile wasta sõdite? Jätke kool puutumata ja sõdige meitega! Küll meie siis teame, mis wastata tul:b. Teie ei lahuta asja ja asja-ajajaid ja see on Teie iseäraline süü. Aga Teie teete ka kooli asutajatele ülekohtu.

Mis on siis minu süü Teie arwates? Mina olewat Aleksandri-kooli plaani tehes „tuules seiswaid lossisid oma plaani sisse mahutanud,“ nimelt olewat mina tahtnud „gymnasiunmi“ ja „uniwersiteeti“ eestikeele õpetusega asutada ja olewat seda Teile ja muu sõbradele ise ütelnud. Pärast poole olewat „selle kooli programm ehk plaan palja

freiskooli wääriliseks lühendatud saanud." See pole tõsi. Ma ei ole mingisugust gymnasiumi ega uniwersiteeti asutada tahtnud, ei ole ka niisugust plaani iale kellegi ette pannud, ei ole ka suusõnaga ühelegi sõbrale sellesarnast tahtmist avaldanud, ka H. v. Samsoni herrale mitte. Muus wastaline on oma mälestuse üsna segaseks lastnud minna ja eksib nüüd raskesti. Ma olen küll paljugi Gestirahwa koolidest kõnelnud ja neist mõne tüki ka trükki pannud, aga gymnasiumid ja uniwersiteetid on minult alati püüdmata jäänud. Minu aru järele on, nõnda kui ju eespool kord tähendatud sai, Gestirahwale kolm jagu koolisid tarwis: need on wallakoolid, kihelkonnakoolid ja maakonna- ehk freiskoolid. Minult neist olen ma kõnelnud, muist mitte. Oma mõtete siisu olen aastal 1872 ka trükki pannud ja leiab lugija seda minu „Esimeses aruandes Aleksandri-kooli tööst“ lehekülg 53—57. Palun säält lugeda. „Mis tulewane aeg weel tarwitab“ — loeme sessinatsjes raamatukeses lõpetuseks, pärast arutamist walla-, kihelkonna- ja maakonnakoolidest — „ei ole meie ära arwata; see jäägu Jumala ja meie järeltulijate hoole. Teeme aga meie seda, mis käesolew aeg nõuab, siis oleme oma kohuse nüüd täitnud ja ka tulewikule õige tee ette ajanud. Uniwersiteeti, näituseks, ei ole meile omast käest ei tarwis, ei jõuaks meie teda ka kudagi wiisi üles pidada. Seks on meil waimu jõudu ja raha nõuu liig wähe.

Alga peaks tulewased põlweid ja aastasaad teda siiski oma keeli tarwitama ja teha jõudma, siis ei wõi meie sellele midagi wasta ütelda. Mis tõeste tarwiline ja loomuline, saab sündima, tahtku meie wõi tahtmata; mis wõimata ja puhas unenägu, jääb muudugi tulemata." Need on minu mõtted enne olnud ja on ka nüüd. Alga kus on minu plaanitud gymnasiumid ja uniuersiteet? Kui H. v. Samsoni herra ütleb, meie Aleksandri-kooli plaan olewat pärast poole palja kreiskooli wääriliseks lühendatud, siis on see tuulest wõdetud. Kui see plaan sündis, oli tema ju kreiskooli wääriline. Pääle selle ei olegi mina selle plaani sünnitaja. Tema on mulle walmilt ette pandud ja mina olen tema siis omaks tunnistanud ja südamest tema eest seisnud. See on minu süü, kui keegi seda süüks arwab.

Alga H. v. Samsoni herra leiab ommeti weel tõise süü: Mina olewat „õpetanud ja tõestanud“ ja „tühimata selle eest wõidelnud, et aina üksi Gestikeele waral wõiwad Gestirahwast waimuharimise ülema astmete pääle ülesse saata.“ Jah, seda ma olen teinud ja teen weelgi ja saan tegema kunni surmani. Alga H. v. Samsoni herra unustab ära juure lisada, et mina siis igakord rahwa koolidest rääkisin ja et mina saksa ja wene keele õppimist iale ei ole põlanud. Minu õpetus ja wõitlemine on see olnud, et rahwa koolides, see on: wallakoolides, kihelkonnakoolides ja maakonnakoolides peab õpetamise keel emakeel

olema, siis on õppimisel mõjumist ja hakkamist. See pole mitte minu iseäraline weider usk, waid kõikide tunnistus, kes rahwa koolitamise üle sügawamalt järele mõelnud. Seda on ka meie kooliülemad ära tunnud ja näituseks walla koolmeistrite seminaaris Tartus Gestikeele õpetamise keeleks jäädnud. Rahwa koolid ei pea mitte paljad trihtrid olema, kellega inimeste lastele üksnes saksa ja wene keelt sisse walatakse, nagu mõni mees oma lühikeste nägemisega soowib, waid nemad peawad olema asutused, kus mitmesugusid tarwilisi tundmisi lastele kätte antakse ja kus waimu ja südant igapidi haritakse. Niijugune täieline harimine wõib rahwakoolis üksina emakeeles täielikult sündida, muidu tulewad koolist rikutud loomad wälja, kes midagi täieste ei tea, kes kala ega liha ei ole ja elus suurt jagu hukka lähewad. Seda üteldes ei ole mina saksa ja wene keele õppimisele sugugi wasta. Aga kõik sündigu mõistlikult.

Tahab ja jõuab keegi õpetatud meheks tõusta, siis peab tema need kaks keelt ära õppima ja weel mõne teise pääle. See tarbeks mingi nii palju noori Gestlasi kui iale wõimalik gymnasiumidesse ja wiimselt uniwersiteedi pääle. Kaswagu niijuguste hull aast' aastast. See on minu südame soowimine enne olnud ja on nüüd ka. Mis weel juure ja pääle tuleb nõuda, on ainult see, et niijugused noored Gestlased siis mitte narrlaseks ei lähe, kes omale rahwale selja pööravad, waid tema liikmeks jääwad surmani.

Kus on nüüd minu „juurustuse ja kõrgistuse põld“, mis mina harin? Kui Teie, auus herra, „erapooletuma“ nime kandsite, siis kiitsite Kreis-kooli wääriliste cesti koolide nõuu hääks, nüüd nimetate Aleksandri-kooli „õnnetuseks.“ On see ka wahest „terwise, tuuma ja mõistuse“ täht? Ei mitte, see on wiha täht, kelle al inimene enam järele ei mõtle, mis ta kõneleb ja teeb.

Omas wihas teete Teie ka tõiselt minu kaastöötajatele liiga. Teie panete abikomiteede liikmid awalikult hukka. „Nende kätte wahel“ pidawat Aleksandri-kool „lõpma ja otsa saama.“ „Dige laialt räägitakse lausa ja suisa, et korjajate walitsemisega ei olla mitte õnne olnud“ — nõnda ütlete Teie ja lisate weel mõnd muud süüdi pääle, nimelt, et „need korjamise komiteede nimelanded jeltsid kõrwalist tööd ajawad, weidem korjates kui rahwast huupi üles kihutades.“

Et meie abikomiteede liikmed ja korjajad halwemad inimesed on, kui muud, pole tõsi. Seda wõib üksi mõni wariseer ütelda, kes pinna wenna silmas ära näeb, aga palgi omas silmas ei pane tema mitte tähele. See on tõsi, mitmes abikomitees on korratumaid asju ette tulnud, ma ei salga seda mitte, aga ma tunnistan, et need mitte pahemad ei ole olnud, kui mõned ettetulnud pahandused mõnes kohtus. See on tõsi, et meil mõne korjajaga mitte õnne ei ole olnud, aga ma arwan, et nad mitte juuremaks kurwastuseks ei ole, kui mõned rüütlistsi ekki käinud liikmed oma

ausa seisuse wendadele. Tõsi on niisamati, et raha korjates ja asja ajades Aleksandri-kooli töölwigu awalikuks on tõusnud, aga ma arwan, et ükski neist suurem ega pahem ei ole, kui wead, mis mujal ja muud asju toimetades ka ette on tulnud. Kõik inimeste töö siin maa pääl on puuduline ja ka meie oleme selle nõrkusele pidanud tolli maksma. Aga kui Teie Aleksandri-kooli sõbru ja korjajaid halvemaks tahate pidada, kui muud, neid nagu iseäraliste kurjategijate klassi arwate, siis tunnistan mina seda kõige ilma ees waleks. See on laimamine ja teotamine, kellele Teie mingisugust põhja ei wõi panna. Teie nimetate meid „ülestihutajateks.“ Teie jõlest tähendab see sõna niipalju kui „mässaja.“ Tehke tõeks, auus herra! Meie ei karda walgust! Kui Teil selgemad silmad on olnud, kui kõigil ülematel kofku, miks Teie siis ju waremine kahju kõrwale ei käänud? Teie kirjutate: „Andke mulle täieline kõige korjamise komiteede liikmete nimekiri ja mina luban Teile selle waral ütelda, mitmes jagu neist liikmetest oma nimega on jõudnud selle asjale tulu saata.“ See nimekirja olen mina ju ammu kõigele ilmale annud. Igaford, kui üks abikomitee asutati, sai tema Gesti Postimehes täada antud ühtlasi tema liikmetega ja nende liikmete eluseisusega. Teie loete Gesti Postimeest. Miks Teie ka neid nimesid ei ole lugenud? Miks Teie ju waremine säält wälja ei ole kirjutanud, kes kahjulised liikmed oliwad? Teie lubate meile nüüd

aru järele kõik üles anda, palju kasulisi ja palju kahjulisi abikomitee liikmeid. Härga peetakse sarwest, meest sõnast. Meie oodame pikkifilmi Teie arutust. Urge jääge tühja tuule tallajaks, vaid teu tegijaks. Sa kui Teie töö põhja pääl meile puudusi ja efsituusi avaldate, siis saame igal ajal neid kuulma ja südamelise tänuga parandama. Meil on tõfine püüdmine, mitte nali ega kergemeele tujutamine. Mis meile senni abikomiteede korratumast olemisest täada saanud, on kõige päält see, et mitmel pool korjamine leige ja hooletu olnud ja pääkomitee eeskirju tähele ei pandud. Siis on mõned omad korjamise raamatud ära kautanud. Wiimseks on mõned äraläinud Wenemaale ehk mujale ja ei ole enne minemist oma Aleksandri-kooli asja mitte ära seletanud. Aga mitte ühest ei ole meile selgetks saanud, et ta oleks meelega Aleksandri-kooli hääks korjatud raha warasiada tahtnud, vaid need inimesed on oma elukoha muidu muutnud ja omad korjamise raamatud unustusse ja hooletusse jätanud. Ma ei taha seda kudagi wabandada ega õigeks kiita, vaid pääkomitee on seda awalikult sõnaga karistanud; aga ma seisjan surmani wastu, kui sest Aleksandri-koolile kiwa walmistatakse, kellega teda surnuks wijata. Teie ei mõista õiget kohut, auus herra! Vous avez tort, monsieur!

Lõppeks weel paar sõna Gestirahwa „elu jõuust ja eluterwisest“. Teie arwate seda meie rahwale „terwiselks“ ja „jõuulks“, kui ta Alek-

sandri-koolile wasta paneb. No taga paremaks! Mis kõik Gestirahwale terwiseks ära ei ole! Enne-
wanast arwati suitsutoad ja igalaupäewased selja-
saunad meile terwiseks, nüüd, et Aleksandri-koolile
wasta pannakse. Kui 60, 70 aastat tagasi aujad
ja isamaa armastajad mehed Gestirahwa orjapõlwe
murda ja pimeduse paelu päästa tahtsiwad, siis
oli ka wastapanemist palju, siis „tuliwad kaks-
pidi mõtlemised pääle, kas see ettewõtmine peaks
tõutama nii rohket, päälegi nii tuumakat wilja
kanda, kui mõni oma noore ea palawa ja kõrge-
maid asju püüdwä mõtlemisega oli wõtnud arwata
ja loota.“ Ka siis tõusis kartus, „et selle puule,
mis päewa rõõmsa meelega istutati, böse wõis
mürgi witsa raagu pääle poofida“. Ka siis ar-
wati suure hulga poolt, et waba waimusid keegi
walitseda ei jõua ega „woli all hoida“. Ka siis
oli see mõte liikumas ja see usk elaw, et see terve
lõhkamine ei lähe mitte ülesse poole, waid palju
enam alla poole auku, kus kõik hukas on“. Uga
kiitus ja tänu nende meestele, kes kõik need kar-
tused, kõik need kaksipidised ja ühepidised mõtted
metsa ajasiwad ja tüdinemata meelega tööd tegi-
wad, kunni Gestirahwa orja ahilad katki murdi
ja mälestuse kambri nurka wisati. Otse nõnda-
samati on lugu ka nüüd meie ajal. Nüüd on
küll eesti ihu waba, aga waim orjab weel. Uga
ka waim peab wabaks saama. See tarbeks tahab
ka Aleksandri-kool terakese tööd teha. Ja ta
saab läbi tungima ja kõik wastuseisimised murdma.

Kust wõime seda loota? Gestirahwa elujõuust ja eluterwisest! Otse säääl, kus Gestirahwas elaw, enam haritud, tugew, säääl on Aleksandri-kool kõige enam osawõtmiist ja abi leidnud. Kus rahwas tuim, maha jäänud, harimata, säääl ei hoolita temast. Kus walla ja kihelkonna koolid õitsewad, säääl on ka raha korjamine Aleksandri-kooli hääks kõige rohkemat wilja kannud. Osawõtmine meie koolist on otse Gestirahwa jõuu ja terwise täht ja kui H. v. Samsoni herra tõisiti tunnistab, siis on tema sant tohter. Ja mida enam meie rahwas filmi hakkab seletama, seda enam saawad anded Aleksandri-kooli hääks kaswama. Teie, auus herra, saate sest kurwastama ja leinama, aga mina saan sest rõõmustama, sest seega saame suure sammu ka waimu wabadusele ligemale.

Sellepärast, armsad Aleksandri-kooli sõbrad, ärgem laskem ennast wastalistest efsitada. Palju enam kihutagu nende keelamine meid südimalle tööle. Kes majale põhja pannud, peab ka seinad ülesse tegema ja katukse pääle katma. Urge laste enestele ka liiwa filma puistada, nagu see ütlemine H. v. Samsoni herra poolt on, et meie raha annid kooli hääks olewat üfsijäri wähenenud, nii et pea tühi renn järele jääb. See 'pole tõsi! Meie annid on küll mõni aasta kahanenud, aga otse minewa aasta ja tänawu jälle tõusnud ja nimelt on annete tõusmine nüüd palju karedam kui nende langemine enne oli olnud. Iga niiju-

June awalik korjamine on muutlik, alaneb ja
üleneb, sest ta on tüft elu awaldamist ilma mere
pääl, kus mitmed tuuled puhuwad ja suuri lainid
sünnitawad. Alga ärgem lastem ennast mitte
igast tuulest ajada, waid sõudkem wahwa käega
senna randa, kus meie elumajad mitte enam
orjaennid ei ole, waid auwad talumajad oma
päristrundi pääl.

J. Hurt,

pääfomitee president.

Koidetud 28.veebr.1931.

